
А.Г. ЗАГОРОДНІЙ

**Б.Є. ПАТОН І РОЗВИТОК
МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ**

Міжнародні наукові зв'язки були й залишаються предметом особливої уваги Бориса Євгеновича Патона протягом усіх 50-ти років його керівництва Національною академією наук України, а їхній розвиток — одним із головних пріоритетів діяльності Академії.

Слід зазначити, що в 60–80-ті роки минулого століття організація наукового співробітництва установ нашої Академії з іноземними науковими центрами, планування та реалізація міжнародних наукових контактів українських учених здійснювалися виключно централізовано, відповідно до загальних планів роботи АН СРСР і Державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки.

Проте навіть за таких умов високий авторитет Б.Є. Патона як всесвітньо знаного вченого й організатора науки, якого вже в 1962 р. було обрано дійсним членом, а в 1963 р. — членом Президії АН СРСР, сприяв невпинному зростанню обсягів міжнародного співробітництва Академії наук Української РСР.

Значну позитивну роль як у підтримці та розвитку міжнародних наукових зв'язків, так і в запровадженні нових форм міжнародного співробітництва в ті часи відіграло й те, що АН СРСР у 1961–1975 роках очолював видатний учений — академік Мстислав Всеволодович Келдиш, з яким Бориса Євгеновича пов'язували тісні професійні та людські стосунки і який сприяв великим змінам у підходах до міжнародної співпраці Академії наук СРСР у цілому.

З перших років перебування на посаді президента Академії наук України Б.Є. Патон активно підтримував і безпосередньо ініціював численні заходи, спрямовані на розширення та поглиблення міжнародних наукових зв'язків Академії, використовував різноманітні можливості просування передових досягнень вітчизняної науки за кордон і впровадження досвіду провідних зарубіжних наукових центрів в академічних установах.

Передусім це стосувалося участі наших учених у наукових форумах за кордоном та організації міжнародних конференцій в Україні. Наприкінці 60-х — на початку 70-х років уже понад 200 учених щороку представляли Академію наук України на міжнародних конгресах за кордоном. Надзвичайно важливим у підході Б.Є. Патона до результатів їхньої участі у великих міжнародних наукових форумах завжди було те, що наслідком ставало обговорення (у тому числі і на рівні Президії Академії) можливостей використання закордонного досвіду для підняття рівня досліджень в установах Академії, забезпечення їх необхідним сучасним обладнанням, координації роботи в тій чи іншій галузі.

Не меншу увагу президент Академії приділяв проведенню міжнародних наукових заходів в Україні. Рік у рік їхня кількість зростала. Наші вчені отримували змогу доповісти про свої результати, встановити нові контакти, набути досвіду в організації міжнародних конференцій і ввійти до складу відповідних програмних або організаційних комітетів. Свого часу велику увагу світової наукової громадськості привернули проведені

Зустріч з Генеральним директором ЮНЕСКО Коїчіро Мацуру. Париж. 2004 р.

в Україні XV Рочестерська конференція, XII Європейський палеонтологічний симпозиум, Міжнародний симпозиум «Фізіологія й фармакологія синаптичної передачі», участь у яких взяли десятки зарубіжних учених і які дозволяли на гідному рівні розвивати міжнародне співробітництво.

Як приклад можна також згадати, що в 1971 р. академіки М.М. Боголюбов та О.Г. Ситенко виступили з ініціативою проведення в Києві на базі Інституту теоретичної фізики міжнародної конференції з теорії плазми, важливого напрямку науки. Борис Євгенович підтримав не тільки цю ініціативу, а й регулярно проведення таких конференцій, яким, завдяки їхньому високому рівню, невдовзі було присвоєно назву «Київських». Саме під цією назвою вони проходили в різних країнах світу. І ще двічі — в 1987 і 2006 роках ці наукові форуми проводилися в Києві.

Ще одним важливим аспектом міжнародних наукових зв'язків Академії Б.Є. Патон завжди вважав і вважає її представництво у міжнародних організаціях.

Одне з чільних місць тут належить співробітництву з ЮНЕСКО, яке триває вже понад 40 років і охоплює різноманітні наукові сфери. Так, завдяки активній та далекоглядній позиції президента Академії взаємодія з Міжурядовою океанографічною комісією (МОК),

створеною в складі ЮНЕСКО на правах функціональної автономії ще в 1960 р., була віднесена до сфери діяльності АН УРСР, а з 1976 р. Морський гідрофізичний інститут став головною організацією з участі СРСР у роботі МОК ЮНЕСКО. В результаті першим представником України в складі МОК став директор Морського гідрофізичного інституту академік А.Г. Колесников, і з того часу практично весь період діяльності цього міжнародного органу його допоміжні комітети очолюють представники НАН України. На визнання високого рівня українських науковців з 1987 р. Україна, як виняток, є постійним членом Виконавчої ради МОК.

У 1973 р. рішенням Президії АН УРСР на прохання Комісії Української РСР у справах ЮНЕСКО був створений Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» (НК МАБ), який протягом уже майже 40 років, відповідно до напрямів діяльності Міжнародної координаційної ради з цієї програми та в межах її окремих проектів, координує дослідження, що проводяться в Україні, та спільні міжнародні зусилля зі створення і збереження біосферних резерватів, розроблення методик оцінювання впливу діяльності людини на навколишнє середовище, екологічного моніторингу тощо. Питанням, пов'язаним з діяльністю НК МАБ, приділяється постійна та значна увага: здійснюються візити в НАН України провідних експертів програми МАБ ЮНЕСКО, обмін делегаціями з національними комітетами МАБ інших країн, проводяться міжнародні конференції, тематичні семінари і наради, на засіданнях Президії розглядаються питання щодо сталого розвитку України з подальшим формуванням відповідних програм наукових досліджень.

Пізніше, вже в роки незалежної України, завдяки глибокому розумінню Б.Є. Патонем ролі інформаційних технологій та можливостей Академії в цій галузі Президія НАН України ініціювала клопотання перед урядом України щодо визначення Міжнародного науково-навчального центру (МННЦ) НАН України національним координатором

Міжурядової програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх». Це клопотання було підтримано, і з 2004 р. на базі МННЦ діє, як структурний підрозділ, кафедра ЮНЕСКО «Нові інформаційні технології в освіті для всіх». Слід також зазначити, що в роки незалежності кафедри ЮНЕСКО були створені і при Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця й Інституті проблем кріобіології та кріомедицини НАН України.

У 60-ті роки за дорученням Президії АН УРСР були встановлені постійні робочі зв'язки з Міжнародним агентством з ядерної енергетики (МАГАТЕ), Міжнародною федерацією з автоматичного керування (IAFC), Міжнародною асоціацією досліджень Дунаю та іншими організаціями, стосунки з якими підтримували фахівці академічних інститутів на рівні експертів відповідних робочих груп. Це заклало підґрунтя для подальшої співпраці.

Зрозуміло, що найактивнішим у ті часи було співробітництво з науковими центрами країн, які входили до Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ): Німецької Демократичної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Польської Народної Республіки, Народної Республіки Болгарія. При цьому важливою передумовою тривалої міжнародної співпраці академічних установ Б.Є. Патон вважав їхню участь у спільних наукових і науково-технічних структурах і, особливо, створення нових об'єднань та започаткування їх реальної діяльності.

Так, починаючи з 1968 р., коли у Вроцлаві (Польща) було організовано потужний науковий центр міжнародного співробітництва країн Центральної та Східної Європи — Міжнародну лабораторію високих магнітних полів та низьких температур, фахівці АН УРСР брали постійну участь у її дослідженнях. А коли в 90-х роках склад країн-учасниць та умови існування цієї лабораторії змінилися і продовження співпраці вимагало додаткових зусиль, президент нашої Академії шляхом тривалих переговорів сприяв забезпеченню статусу України як дійсного члена зазначеного міжнародного наукового центру.

У 1967 р. на XX Конгресі Міжнародного інституту зварювання академік Б.Є. Патон виголосив доповідь «Зварювання та спеціальна металургія», яка отримала високу оцінку учасників конгресу. І вже за кілька років спільні роботи з проблем зварювання та зварювального обладнання з метою підвищення продуктивності за рахунок впровадження нової технології електрошлакового зварювання проводилися з науково-промисловими організаціями багатьох країн. Надалі ці спільні роботи перетворилися на багатостороннє співробітництво з проблеми «Розвиток наукових основ і розробка нових технологічних процесів зварювання, наплавлення та термічного різання різних матеріалів і сплавів, отримання зварних конструкцій і створення ефективних зварювальних матеріалів та обладнання» в межах РЕВ, а на базі Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона було засновано Координаційний центр з цієї проблеми. У 1972 р. з ініціативи Бориса Євгеновича було створено Міжнародну науково-технічну раду країн — членів РЕВ з проблем зварювання, завдяки активній діяльності якої аж до 1992 р. численні наукові та технічні установи цих країн істотно вплинули на розвиток зварювальних технологій. Розвиваючи регіональне співробітництво до ширших масштабів, Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона став постійним членом Міжнародного інституту зварювання, а пізніше — новоствореної Європейської федерації зварювання.

На початку 70-х років відповідно до політики розряджання міжнародної напруженості почала розширюватися науково-технічна співпраця АН УРСР не тільки з країнами соціалістичного табору, а й із капіталістичними країнами, зокрема, з їхніми провідними науковими та науково-виробничими центрами.

Б.Є. Патон усіяко підтримував вивчення нашими вченими зарубіжного досвіду. Для ознайомлення з науковими дослідженнями в розвинених країнах здійснювалися відрядження та стажування перспективних українських учених у США, ФРН, Францію, Данію, Японію й інші країни. Завдяки цьому активніше

почали розвиватися дослідження з багатьох пріоритетних наукових напрямів Академії.

Саме в ці роки найефективнішими контактами із закордонними партнерами виявилися довгострокові, терміном на декілька місяців, відрядження наших співробітників до країн із високорозвиненим науково-технічним потенціалом. Щороку здійснювалися десятки таких відряджень, головним позитивним результатом яких стало те, що після повернення майже всі фахівці очолили розроблення відповідних, часто нових, наукових напрямів у своїх інститутах.

Бажаним компонентом довгострокових відряджень наших учених, а також їхньої участі в складі радянських делегацій у міжнародних заходах були не лише виступи з науковими доповідями, а й лекції для слухачів різних кіл: представників промислових компаній, університетів, політиків. Ці заходи дозволяли поширювати за кордоном інформацію щодо результатів досліджень і нових розробок учених нашої Академії. Б.Є. Патон тільки за 60–70-ті роки особисто взяв участь та виступив на десятках конференцій, симпозіумів, виставок. Його приклад наслідували й інші вчені, перебуваючи в закордонних відрядженнях. Особливо слід відзначити активність у пропаганді досягнень української науки академіків В.М. Глушкова, Г.С. Писаренка, Б.І. Веркіна, П.Г. Костюка та багатьох інших.

На окрему увагу заслуговує суттєва роль НАН України в розвитку та підтримці співпраці з Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA), створеним у 1972 р. за пропозицією керівників урядів і провідних науковців СРСР і США. Основними завданнями діяльності цього інституту в той період стало розроблення методів і методологій оцінювання глобальних явищ і процесів, сприяння інформаційному обміну між Сходом і Заходом, вироблення стратегій співіснування в сучасному світі країн зі значною різницею в економічному розвитку, принципах управління, екології, кліматичних і демографічних умовах тощо.

З моменту заснування IIASA українські вчені брали активну участь у його діяльності

і вся їхня різнопланова співпраця перебувала під пильною увагою Б.Є. Патона. Відрядження та стажування науковців інститутів кібернетики, економіки та інших установ сприяли розвитку в Академії нових на той час системно-аналітичних досліджень у галузі управління науково-технічним прогресом, оцінювання інноваційних, або, як вони звалися в той час, новітніх науково-технічних досягнень, прогнозування розвитку науки. Особливо важливим періодом співробітництва України з IIASA були 1987–1992 рр., коли діяльність Національної членської організації СРСР координував директор Кібернетичного центру АН України академік В.С. Михалевич, який у той час очолював Раду IIASA. У важкі для IIASA часи наприкінці 80-х років саме за активної позиції президента нашої Академії вдалося забезпечити інституту необхідну підтримку, що дозволило зберегти його основні наукові напрями та дослідницьку структуру. Створена в ті часи система взаємодії Академії наук України та IIASA, регулярні зустрічі директорів IIASA з Б.Є. Патоном, який уже майже 20 років очолює Комітет із системного аналізу, що діє при Президії НАН України та є Національною членською організацією України, дозволяють і до сьогодні активно розвивати нашу співпрацю.

Новим етапом у реалізації міжнародного співробітництва нашої Академії стали 80-ті роки й період так званої «перебудови». Необхідність розширювати міжнародні зв'язки для забезпечення вищого рівня досліджень змушувала шукати нові форми організації цих зв'язків, а зміна політичної ситуації надавала такі можливості. При цьому досвід міжнародної співпраці академічних установ ставав усе більшим і дозволяв виходити на новий, вищий рівень співпраці.

Б.Є. Патон добре розумів, що суттєву роль у підвищенні ефективності міжнародних контактів, особливо в умовах усе ще обмежених можливостей виїзду наших учених за кордон, відіграє підбір кадрів для такої роботи. Саме тому з метою покращення всього комплексу заходів з організації та здійснення міжнарод-

ного співробітництва ще наприкінці 70-х років у АН УРСР було створено окремий підрозділ — Управління міжнародних наукових зв'язків. Робота з удосконалення організаційних форм участі академічних установ постійно була в центрі уваги президента Академії: проводилися відповідні наради та семінари з актуальних питань міжнародних відносин, окремі питання розвитку міжнародної співпраці заслуховувалися на засіданнях Президії, тематика відряджень більш предметно узгоджувалася з дослідженнями академічних установ і закордонних організацій-партнерів. Подальшого розвитку в 80-ті роки набули наукові та науково-технічні зв'язки установ Академії з організаціями капіталістичних країн. Це, зокрема, стосується програми радянсько-американського співробітництва в галузі спецелектрометалургії та зварювання, головною організацією якої в СРСР був Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, спільних робіт у межах угод про співпрацю в галузі науки і техніки між СРСР і Францією, активних контактів з науковими центрами ФРН, Італії, Нідерландів, Японії та інших країн.

Однак тільки в 1989 р. з ініціативи Б.Є. Патона було поставлено і позитивно вирішено питання щодо надання нашій Академії права самостійно вступати в договірні відносини з академіями наук та іншими науковими установами капіталістичних країн і країн, що розвиваються. Це значно розширило можливості розвитку міжнародних зв'язків. Ще через рік, у 1990 р. АН УРСР уперше застосувала своє статутне право обрання іноземних членів. Започаткування такої практики було значним кроком у зміцненні авторитету нашої Академії серед світової наукової громадськості.

Важливе місце в розвитку міжнародних науково-технічних зв'язків Академії в другій половині 80-х років посіла Комплексна програма науково-технічного прогресу країн — членів Ради економічної взаємодопомоги (КП НТП РЕВ). У формуванні цієї програми, дія якої розпочалася в 1986 р., та залученні до її реалізації установ АН УРСР Б.Є. Патон особисто відіграв величезну роль. Надаючи виняткового значення вдоскона-

Б.Є. Патон виступає з доповіддю в університеті Дельфта (Голландія). 1969 р.

ленню взаємодії між наукою та промисловістю, передбачаючи перехід до якісно нових змін у виробничих відносинах, в економіці та виходячи з попередніх (спільних з країнами — членами РЕВ) напрацювань за окремими проблемами, він зумів використати всі переваги організації досліджень в Академії для збільшення кількості завдань, а відповідно, кількості академічних установ, що взяли участь у їх виконанні. У результаті цілеспрямованої координаційної роботи головними організаціями з розроблення пріоритетних напрямів КП НТП РЕВ «Нові матеріали та технології їх виробництва і обробки» та «Електронізація народного господарства» були визначені відповідно МНТК «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» та Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова.

Б.Є. Патон ініціював також започаткування на базі установ нашої Академії та партнерів по КП НТП РЕВ тимчасових науково-технічних і науково-промислових об'єднань, інженерних центрів, спільних лабораторій тощо. Згодом багато з них перетворилося на спільні підприємства, створення

яких наприкінці 80-х — на початку 90-х років активно підтримувалося керівництвом Академії. Відповідно до політики заохочення розвитку економічно вигідних науково-промислових зв'язків, зокрема і на міжнародному рівні, лише протягом 5 років установи АН УРСР взяли участь в організації понад 50 спільних підприємств з іноземними партнерами. На жаль, переважна більшість їх з тих чи інших причин уже припинила свою діяльність, але певну позитивну роль у побудові міжнародних зв'язків на економічній основі вони, безумовно, відіграли.

Не можна не згадати й активну допомогу та підтримку президентом Академії досліджень із космічної біології, які розпочалися ще в 70-ті роки й активно здійснювалися у 80-ті роки у межах як відповідних програм СРСР, так і двосторонніх міжнародних програм, у тому числі радянсько-американської «Союз—Аполлон» і радянсько-французької «Цитос». Завдяки такій підтримці Україна посіла пріоритетне місце в дослідженнях з біології клітини в умовах космічного польоту. Рада з космічних досліджень НАН України, очолювана Б.Є. Патонем, і надалі визначала зміст, програму та склад установ-виконавців Спільного українсько-американського експерименту з вивчення поведінки рослин у космосі, який було здійснено в 1997 р. за участю українського космонавта Л. Каденюка під час експедиції на космічному кораблі «Колумбія» і який став важливим кроком не лише в українсько-американському науковому співробітництві, а й у дипломатичному діалозі України й США.

Важливою особливістю того періоду було також те, що завдяки цілеспрямованій діяльності керівництва Академії та постійним контактам її президента з урядовими організаціями істотно збільшилася можливість представлення наукових досягнень на міжнародних і тематичних виставках. Так, впродовж 1981–1985 рр. відповідно до постанов Раді Міністрів УРСР на Академію наук УРСР неодноразово покладалася організація та проведення науково-технічних виставок «Наука в Українській РСР» в Індії, Фінляндії, на Кіпрі. Враховуючи експортну політику держави від-

носно країн проведення зазначених заходів, на виставках демонструвалися основні досягнення українських учених у галузях електрозварювання, створення нових матеріалів із заданими властивостями, перспективних ЕОМ та їхніх компонентів, розроблення нових безвідходних технологій із замкненими циклами для збереження навколишнього середовища, методів прогнозування пошуків рідкісних і кольорових металів, способів отримання нових біологічно активних речовин для потреб сільського господарства та медицини. Це заклало основи для подальшого виходу на зовнішні ринки з комерційними пропозиціями розробок академічних установ, розвивало нову форму взаємовигідної співпраці з іноземними партнерами.

Активізувалося в ті роки й співробітництво між інститутами Академії та науковими центрами соціалістичних країн з історії, літератури, етнографії та інших суспільних наук. Так, у результаті звернення Українського комітету славистів при Президії до Міжнародного комітету славистів і за активної підтримки уряду УРСР у 1983 р. уперше в Києві на високому науковому й організаційному рівні пройшов IX Міжнародний з'їзд славистів за участю близько 2 тис. вітчизняних і зарубіжних учених. Він зробив помітний внесок у розвиток славістики як міждисциплінарної науки, визначив напрями розвитку окремих проблем, об'єднав учених різних країн навколо мовознавчих, літературознавчих, фольклористичних та історичних досліджень. Уперше в лексикографічній практиці спільними зусиллями фахівців Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та Кабінету іноземних мов АН ЧССР було укладено та видано чесько-український словник. Регулярно проводилися зустрічі вчених-істориків у межах двосторонніх комісій. Український комітет з вивчення та поширення слов'янських культур проводив значну роботу з реалізації рішень відповідної міжнародної асоціації. Видавалися матеріали конференцій та альбоми з культур слов'янських народів.

Принципово нові можливості з розширення наявних і встановлення нових міжна-

родних наукових зв'язків відкрилися перед Академією в роки незалежності України. І роль президента Б.Є. Патона в реалізації цих можливостей, розвитку різноманітних форм співробітництва важко переоцінити.

Значно розширилися, а в певних напрямках були й започатковані зв'язки з українською науковою діаспорою, що було особливо важливим для соціогуманітарної сфери. Завдяки глибокому усвідомленню важливості цього питання президентом Академії стало можливим використання досвіду визнаних у всьому світі вчених під час створення академічних інститутів сходознавства та європейських досліджень. Також за підтримки Б.Є. Патона одними з перших іноземних членів Академії стали О. Пріцак, Я. Пеленський, Р. Шпорлюк.

Дуже важливим і принциповим є підхід президента нашої Академії до підтримки активних стосунків із тими вченими та науковцями, які з різних причин виїхали з України і працюють в інших країнах. Чимало наукових видань, конференцій, міжнародних проектів, зрештою — діяльність міжнародних наукових центрів у структурі НАН України стали можливими саме завдяки такому доброзичливому ставленню Б.Є. Патона до контактів із колишніми працівниками Академії.

Самі за себе промовляють цифри, що характеризують обсяги міжнародного співробітництва. Якщо в 1990 р. діяло лише 15 угод про наукову і науково-технічну співпрацю між АН УРСР та академіями наук, науковими центрами, відомствами й компаніями зарубіжних країн, то вже через 10 років таких угод стало 58, а в 2010 р. — 107. Майже всі вони підписані президентом Національної академії наук України. І, що дуже важливо, Б.Є. Патон завжди наголошує на необхідності наповнення цих угод конкретним змістом та організацією відповідної реальної роботи.

На новий рівень за роки незалежності вийшла й участь Академії в міжнародних наукових організаціях. Так, важливим для позиціонування НАН України у світовій науковій спільноті стало її членство у Міжнародній раді з науки (раніше — Міжнародна рада на-

укових спілок, ICSU). НАН України з 1992 р. є національним членом цієї впливової неурядової організації, яка була заснована в 1931 р. й об'єднує зараз 98 міждисциплінарних національних наукових організацій (академій, національних наукових рад) і 26 міжнародних союзів із певних наукових галузей.

У 1993 р. за дорученням президента Академія виступила одним із засновників Європейської федерації національних академій природничих та гуманітарних наук (ALLEA) — організації, завданнями якої є поглиблення зв'язків між академіями наук та урядовими структурами європейських країн, підтримка гуманітарних та етичних принципів під час проведення наукових досліджень і яка є консультативно-дорадчим органом Європейської Комісії. Протягом усього існування цієї організації НАН України бере активну участь у її діяльності.

Набула подальшого розвитку участь НАН України в міжнародних фахових наукових об'єднаннях шляхом представництва в них окремих академічних установ, які є базовими для діяльності більш ніж 30 вітчизняних профільних наукових товариств, асоціацій, рад. Така форма міжнародного співробітництва сприяє активному залученню науковців НАН України до участі в спільних проектах, здійсненню міжнародної наукової експертизи. Участь у цих організаціях впродовж тривалого часу підтримувалася фінансово за рахунок особистих членських внесків українських учених, грантів, спонсорських і позабюджетних коштів тощо. Завдяки наполегливій позиції та особистому зверненню академіка Б.Є. Патона до уряду було визнано важливість представництва НАН України на міжнародному рівні, в результаті чого впродовж останніх 7 років на забезпечення відповідних фінансових зобов'язань щороку виділяються цільові бюджетні кошти.

Особливу увагу президент Академії надає подальшому розвитку двосторонніх зв'язків із зарубіжними академіями та науковими центрами, вдосконаленню форм такого співробітництва.

Зокрема, за результатами візиту Б.Є. Патона до Національного центру наукових досліджень Франції (CNRS) у 2004 р. і завдяки його особистим контактам із керівництвом центру почали розвиватися спільні українсько-французькі дослідження з централізованою фінансовою підтримкою обмінів ученими. Згодом це переросло в регулярну спільну конкурсну програму НАН України – CNRS і створення окремого Європейського наукового об'єднання, у якому беруть участь науковці Академії, а також російські, французькі та німецькі дослідники.

Надзвичайно позитивний вплив на зміцнення авторитету вітчизняної науки мало відвідання президентом НАН України Європейського центру ядерних досліджень (CERN). Жвава зацікавленість Бориса Євгеновича такими дослідженнями, його глибоке розуміння їхньої суті та важливості міжнародної кооперації в цій галузі справило, за свідченнями членів української делегації, незабутнє враження на керівників і співробітників цього визначного центру. Наслідком візиту стало ініційоване президентом Академії підписання офіційного Протоколу про взаєморозуміння між НАН України та CERN. Завдяки цьому участь наших учених в окремих довготривалих програмах CERN була підтримана як Академією, так і державними структурами й набула ширшого представництва.

В Європейському центрі ядерних досліджень ЦЕРН, Швейцарія. 2002 р.

Продовжувала зміцнюватися і розширюватися співпраця з Об'єднаним інститутом ядерних досліджень (ОІЯД, Дубна). Її підтримці Борис Євгенович завжди надавав великого значення і тримав її під особистим контролем. Одним зі свідчень його уваги до розвитку творчих зв'язків із цим всесвітньо знаним міжнародним науковим центром стало сприяння в започаткуванні цільової програми співробітництва нашої Академії з CERN та ОІЯД у галузі фундаментальних досліджень з ядерної фізики. Слід зауважити, що багатолітній спільній дружній роботі науковців НАН України та ОІЯД значною мірою сприяли особисте знайомство і добрі стосунки Бориса Євгеновича з видатними фізиками, які в різні роки очолювали міжнародний інститут у Дубні, – членом-кореспондентом АН СРСР Д.І. Блохінцевим, академіками М.М. Боголюбовим, В.Г. Кадишевським, О.Н. Сисакяном і В.А. Матвеевим (останній сьогодні є директором ОІЯД). Не можна не згадати і про те, що керівництво ОІЯД завжди високо цінувало й цінує дружбу з нашою Академією і глибоко шанує Бориса Євгеновича як людину виняткової мудрості, одного з найавторитетніших учених і організаторів науки.

Добре розуміючи труднощі фінансового забезпечення наукових досліджень і водночас необхідність проведення їх на гідному рівні, президент завжди позитивно ставиться до залучення позабюджетних коштів до академічних установ за рахунок грантів. Але, віддаючи належне тій допомозі, яку надавали протягом останніх 20 років зарубіжні та міжнародні фонди, Борис Євгенович намагається робити все можливе, щоб міжнародна співпраця Академії ґрунтувалась на засадах рівноправного партнерства. Так, за результатами конструктивних зустрічей президента Академії з керівництвом Українського науково-технологічного центру (УНТЦ) у 2005 р. започатковано конкурсну «Програму цільових досліджень та розвиваючих ініціатив», вироблено механізм спільного фінансування проектів. Ця програма триває вже 7 років і дозволила до сьогодні підтримати 75 дослідницьких проектів.

Аналогічний механізм було використано для проведення спільних українсько-російських досліджень із Російським фондом фундаментальних досліджень, Російським гуманітарним науковим фондом, а також із Сибірським відділенням Російської академії наук. Результатом цього стало розгортання широкомасштабних проектів, проведення спільних семінарів, експедицій. У цілому ж співробітництво НАН України з науковими організаціями Росії, насамперед із Російською академією наук, було й залишається одним із головних пріоритетів у міжнародній діяльності Б.Є. Патона.

Не можна не згадати й про особисту участь Б.Є. Патона у вирішенні так званих «вузьких» питань, які час від часу виникають у ході міжнародної співпраці. Ілюстрацією цього може бути лист директора Центру передових досліджень порошкової металургії та нових матеріалів м. Хайдарабад (Індія), в якому висловлюється велика подяка Борису Євгеновичу за сприяння у створенні Спільної лабораторії зазначеного центру та Центру електронно-променевої технології Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона, яке «зависло» через організаційні та процедурні проблеми. Особисте втручання Б.Є. Патона з підтримкою цього проекту дало позитивний результат.

Активна позиція Б.Є. Патона у ставленні до міжнародної наукової та науково-технічної співпраці проявляється всі 50 років перебування його на чолі Академії. Про це свідчить, зокрема, його постійна підтримка та зацікавленість у встановленні нових дієвих зв'язків з іноземними академіями, науковими центрами й об'єднаннями, промисловими компаніями і фірмами. Щороку Б.Є. Патон зустрічається з десятками делегацій, представників іноземних і міжнародних організацій, послами багатьох іноземних держав в Україні, бере особисту участь у представницьких міжнародних форумах із глобальних проблем науки.

Серед поважних і почесних гостей, які відвідували Академію і зустрічалися з її президентом Б.Є. Патоном, були голова Ради міністрів НДР Віллі Штоф (1967 р.), пре-

Зустріч Б.Є. Патона з Федеральним президентом Республіки Австрія Хайнцом Фішером. 2009 р.

зидент Югославії Йосип Броз Тіто (1973 р.), президент Римського клубу Олександр Кінг (1989 р.), нащадок засновника Асканії-Нова барон Едуард Фальц-Фейн (1998 р.), президент Європейської Комісії Романо Проді (2000 р.), голова Рийгикогу Естонської Республіки Ене Ерґма (2003 р.), президент Республіки Індія А.П.Дж. Абдул Калам (2005 р.), виконавчий секретар Міжнародної ради з питань науки Томас Росуел (2005 р.), федеральний президент Республіки Австрія Хайнц Фішер (2009 р.), генеральний секретар асоціації Євронаука Раймонд Зельц (2011 р.).

У ході таких зустрічей особливо яскраво виявляється особистість Б.Є. Патона як видатного організатора науки, громадського та державного діяча. Зокрема, на зустрічі президента Європейської Комісії Р. Проді з науковою та освітянською громадськістю України, що відбулася в 2000 р., Борис Євгенович, розповідаючи про кроки, які робить НАН України для об'єднання наукових систем різних країн, зазначив: *«Жодна велика наукова проблематика, зокрема дослідження в окремих галузях, таких як енергетика, ядерна фізика, генетика тощо, не може успішно розвиватися без об'єднання зусиль багатьох країн. В Україні є розуміння вченими та владними структурами важливості*

такого підходу. Є й досвід його реалізації на регіональному рівні. Вже сім років плідно працює Міжнародна асоціація академій наук, що була створена за ініціативою НАН України. Зокрема, МААН приділяє велику увагу збереженню єдиного науково-технологічного простору країн СНД. Приємно було дізнатися, що створення Європейського дослідницького простору, яке зараз обговорюється у Єврокомісії, пов'язане з вирішенням аналогічних питань». Цей виступ є ще одним свідченням глибокого розуміння президентом Академії ролі і місця науки в розвитку суспільства на етапі глобалізації. Варто наголосити, що в ті роки, коли створення Європейського дослідницького простору було ще тільки в планах Єврокомісії, ініціатива Б.Є. Патона була вже втілена серед академій країн колишнього СРСР.

Підкреслюючи важливість створення на сучасному етапі розвитку науки спільного науково-технологічного простору, Б.Є. Патон у своєму виступі в 2001 р. на Міжнародному симпозіумі з реалізації рішень Всесвітньої конференції з науки (Будапешт, 1999 р.) наголошував на необхідності подальшого об'єднання зусиль: *«Суттєвий внесок у розвиток міжнародного наукового співробітництва роблять міжнародні організації, які є, образно кажучи, містками, що з'єднують споріднені сегменти національних наукових потенціалів. Гарним прикладом такого роду взаємодії є плідне співробітництво Об'єднаного інституту ядерних досліджень та Європейського центру ядерних досліджень (CERN), яке дозволяє взаємодоповнювати один одного і форсувати рішення багатьох теоретичних та експериментальних завдань фізики високих енергій»*.

Величезна особиста відповідальність Б.Є. Патона — організатора міжнародної наукової кооперації — підтверджується переліком керівних і почесних посад у різноманітних міжнародних наукових об'єднаннях, посад, які він не тільки обіймає, а й активно використовує для вироблення стратегії розвитку науки. Б.Є. Патон — президент Міжнародної асоціації академій наук, почесний президент

Міжнародної інженерної академії, член Академії Європи, почесний член Римського клубу, Міжнародної академії технологічних наук, почесний член Центральноєвропейської академії природничих наук та мистецтв, Міжнародної академії астронавтики, іноземний член академій та науково-технічних товариств багатьох країн. Він очолює Міждержавну наукову раду зі зварювання та споріднених технологій, входить до складу Міждержавного комітету з науково-технічного розвитку країн СНД, правління Міжнародної паливно-енергетичної асоціації, опікунської ради Міжнародного фонду ядерної безпеки.

Невтомна діяльність Б.Є. Патона на міжнародній арені як президента Національної академії наук України, як видатної особистості ХХ століття та сьогодення широко визнана на світовому рівні.

Серед численних нагород президента НАН України академіка Б.Є. Патона — ордени Російської Федерації «За заслуги перед Отечеством» I та II ступеня і «Почета», Франциска Скорини Республіки Білорусь, «Орден Честі» Грузії, «Достик» Республіки Казахстан, Орден Дружби Соціалістичної Республіки В'єтнам, багато інших нагород різних країн.

Міжнародним визнанням постійної активної та плідної багаторічної діяльності академіка Б.Є. Патона з розвитку наукового і науково-технічного співробітництва є також Золота медаль Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Золота медаль імені Яна Чохральського Польського фонду розвитку матеріалознавчих наук, Золота медаль Лозаннського університету, Золота медаль Асоціації металургів Італії та багато інших. Особливе місце в цьому ряду посідає Срібна медаль ім. А. Ейнштейна, яку ЮНЕСКО присуджує за важливий внесок у науку та міжнародне співробітництво.

Сьогодні президент Національної академії наук України академік Борис Євгенович Патон, як і в попередні роки, докладає активних зусиль для розвитку наукової співпраці без кордонів. І цей видатний приклад служіння науці надихає його послідовників.